

II. Державна міграційна політика України, правові та організаційні засади захисту прав дітей трудових мігрантів

УДК 323.556.94(728): 327.392

Марина Бондаренко

Вплив імміграційної політики Бразилії на еміграційні потоки з України

У статті висвітлюються три хвилі переселення українців до Бразилії та показуються відповідні чинники імміграційної політики Бразилії.

Ключові слова: міграція, іммігранти, українські іммігранти, Бразилія.

This article highlights three waves of Ukrainian migration to Brazil and shows the relevant factors of Brazilian immigration policy.

Keywords: Immigration, Immigrants, Ukrainian Immigrants, Brazil.

Міграція та етнічні діаспори активно впливають на економічні, політичні та культурні зв'язки між країнами, чинять вплив на стан та розвиток міждержавних відносин. Дослідження цих процесів, історії формування та розвитку міграційних зв'язків між Україною та іншими країнами мають велику актуальність.

Історія переселення українців до Бразилії налічує вже більше 120 років. Українські прізвища зустрічалися в різних документах на території Південної Америки ще в XVII–XVIII ст. Першим документально зафіксованим українцем, який ступив саме на землю Бразилії, був Юрій Лисянський (організатор і учасник морської експедиції навколо світу, яка в 1803–1804 рр. перебувала у Бразилії) [2, с. 130], але початок масової імміграції українців до Бразилії припадає на кінець XIX ст. Бразилія становила інтерес для переселенців з різних країн протягом всієї її історії. Проте наявність налагоджених потоків постачання робочої сили за рахунок рабів з Африки стримувала приплив вільних працівників з Європи. Переломним моментом в історії імміграції до Бразилії стало скасування рабовласництва.

Першим кроком до відмови від рабства став підписаний у 1850 р. Закон № 581/1850, згідно з яким привезення рабів до Бразилії стало поза законом [15]. Через 5 р. прибуття рабів до Бразилії було повністю призупинено [13]. Закон № 2040/1871, підписаний у 1871 р. та відомий як Закон народжених на волі (*Lei do Ventre Livre*) [16], звільнив дітей, матері яких були рабинями, але які народились після вступу закону в силу. За законом діти могли перебувати у своїх родинах до 21 р., після чого мали право жити вільно. Після цього з'явилися організації, метою яких було налагодження імміграційних потоків (наприклад, 1871 р. у Сан-Пауло була заснована Асоціація допомоги колонізації та імміграції). Схвалювались провінційні закони, які уможливили фінансову допомогу та стимулювали переселення до штатів Сан-Пауло та Парана [12].

У Бразилії з'явилися перші українські переселенці: родина М. Морозовича з Галичини (із Золочівщини, 1872 р. [1]), група з Буковини (1876 р. [4]); група з восьми українських родин (1881 р., що заснувала поселення Санта-Барбара в штаті Парана [8, с. 13]).

В 1886 р. у відповідності до Закону Бразилії № 3270/1886 [17] стали вільними всі раби віком понад 60 р. І хоча їхня частка у робочій силі країни не була великою, це стало поштовхом до активної імміграційної політики. В кінці 1880-х років у Бразилії була розроблена додаткова система приваблення іммігрантів: федеральний уряд або уряд штату повністю сплачував вартість переїзду до Бразилії, а також

надавав певні гарантії щодо роботи в країні [14, с. 208]. Так, до м. Уніао-да-Віторія (штат Парана) у 1886 р. приїхала група українці з Галичини. А після остаточного скасування рабства, яке відбулось у 1888 р. у відповідності до Закону № 3353/1888 [18], європейці побачили можливість реалізувати свої життєві мрії в Бразилії. Тут європейські іммігранти сприймалися з романтичним піднесенням, позаяк мали принести з собою «сільськогосподарську цивілізацію в європейському стилі» [7, с. 124]. Було вирішено надіслати запрошення від бразильського Імператора Педро II до жителів Австро-Угорщини. В Галичину було направлено тисячі вербувальних листів. Разом з тим працювали агенти, які обіцяли гарне проживання та харчування, високі доходи і, найголовніше, можливість придбання землі. Безземельні або малоземельні хлібороби, вихідці із нинішніх Тернопільської, Івано-Франківської, Львівської областей України, повірили таким обіцянкам. Проте поки українці добрались до Бразилії (понад 30 українських родин прибули до штату Парана у 1891–1892 рр. і оселилися в Санто-Інасіо і Томас-Коельо [8, с. 13]), країна вже мала нове керівництво. У листопаді 1889 р. армія на чолі з Маршалом Деодоро да Фонсека скинула Імператора Педро II та проголосила Бразилію республікою.

Втім Бразилія залишилася зацікавленою у постійній робочій силі для розвитку країни, тому надавала фінансову підтримку не окремим робітникам, а родинам [14, с. 210]. Українці переселялися до цієї країни цілими сім'ями. Крім цього, бразильська еліта свідомо підтримувала імміграцію саме з Європи з метою расового «відбілювання» населення країни. Адже вважалося, що представники негроїдної та змішаної рас є ненадійними працівниками, винними у деградації інституту праці, які не могли виконувати важливі завдання [7, с. 128]. Власники виробництва та сільськогосподарських угідь віддавали перевагу іммігрантам з Європи [10]. Тому була підписана угода з певними пароплавними компаніями, які зобов'язались перевезти до Бразилії тисячі іммігрантів.

Уряд Бразилії проводив політику заселення нових земель. Переселенцям обіцяли надавати у власність ділянки землі 25–50 і більше гектарів із десятирічною відстрочкою їхньої оплати [4]. Почалася «бразильська лихоманка» в Україні, коли українські родини масово висловлювали бажання переселитися до Бразилії. Вже за океаном іммігранти швидко переконувалися, що пропаганда була оманливою: українці були змушені йти в найми, при цьому плантатори за харчі й одяг вимагали такої високої плати, що робітник не міг стати економічно незалежним. Крім того, плантатори поводитися з робітниками майже як із невільниками [1]. Коли ж українці

нарешті отримували землю, то з'ясувалося, що ділянки розташовані в дрімучих тропічних лісах з незвичним кліматом. Тут без відповідних знарядь праці, в умовах антисанітарії і відсутності медичної допомоги переселенці зазнавали серйозних людських втрат [2, с. 130]. Незважаючи на складні умови життя перших українських піонерів, у 1897–1907 рр. до Бразилії з Галичини приїхало (за власний кошт) понад тисячу родин [1], які облаштувались у районі м. Прудентополіса, у глибині штату Парана, а також у південно-східній частині штату Парана та в північних районах сусіднього штату Санта-Катаріна, заснувавши українські поселення Антоніо-Олінто, Уніао-да-Віторія, Ірасема, Марешал-Маллет, Дорізон [5].

У 1892–1914 рр. до Бразилії прибували українці і з Наддніпрянщини, і з Західної Волині. Українські іммігранти облаштовували своє життя на нових землях, велику увагу приділяли освіті. Вже з 1897–1898 рр. у приватних хатах почали організовувати українські школи. А з 1907 р. система освіти, започаткована українцями в Бразилії, набула такого значення для місцевого населення, що органи державної влади почали матеріально їй допомагати. Перші поселенці активно будували українські церкви, з'являються і перші організації. Так, у 1898 р. було засновано українське релігійне товариство «Апостольство Молитви», яке існує й донині, зараз налічує 428 гуртків і близько 25 тис. членів, функціонує при всіх парафіях і дочірніх церквах Української Католицької Церкви Бразилії [3]. Одним із перших громадських об'єднань стало товариство «Просвіта», засноване, очевидно, в 1902 р. у Курітібі. Згодом діяльність товариства поширилася на інші українські поселення. При осередках «Просвіти» працювали хори, драматичні гуртки, бібліотеки. Товариство проіснувало в Бразилії до 1940 р. [6].

Ще одне переселення першої імміграційної хвилі відбулося в 1908–1914 рр. під впливом розгорнутої бразильським урядом кампанії залучення дешевої іноземної робочої сили до будівництва залізниці між штатами Сан-Пауло та Ріо-Гранде-до-Сул. Заробітки на будівництві залізниці були нелегкими: дорога пролягала через території індіанців племені ботокудів, які, захищаючи свої землі, безжалюно нищили українських поселенців [2, с. 130].

У 1911 р. та у 1913 р. з Галичини до Бразилії приїхали Сестри Служебниці Пречистої Діви Марії. Вони оселилися в Прудентополісі й почали опікуватися школами спершу в містах Прудентополісі та Ірасемі (штат Парана), а згодом і в інших українських осередках. За статистикою, у 1913 р. існувало вже 35 українських шкіл: із них у Прудентополісі – 22, в інших містах штатів Парана і Санта-Катаріна – 12, у штаті Ріо-Гранде-до-Сул – одна. Вісім шкіл існувало за рахунок державної допомоги.

З розвитком української громади в Бразилії з'явилася потреба мати центральну громадську організацію. Ініціаторами здійснення цього задуму стали Р. Криницький і К. Гутковський. 31 липня 1910 р. в м. Курітіба українці організували свій Перший конгрес, на якому розглядали потреби українських колоній у будівництві доріг, налагодженні поштового зв'язку, в нових священниках; призначення українського єпископа для католиків, а також можливості заснування «Експортного дому». За результатами конгресу, вже в 1910 р. у м. Прудентополісі українці зайнялися створенням «Експортного дому», який мав розв'язати пекучу на той час проблему збуту хліборобських продуктів, адже у 1914 р. у Бразилії діяло 32 українські господарсько-економічні організації [8, с. 13]. Рада налагодила контакт із львівською «Народною торгівлею», яка за підтримки

Галицького крайового відділу та віденського Міністерства торгівлі вислала до Бразилії свого представника Заячківського для налагодження торгівельних контактів. Однак Перша світова війна стала на перешкоді здійсненню цього проекту [1]. Перший номер українського часопису «Праця» вийшов у Прудентополісі (штат Парана) 22 грудня 1912 р. під редакцією О. Мартинця. Газета до наших днів продовжує інформувати громаду про українське життя.

Голод, незвичний клімат, нові хвороби та вороже ставлення місцевого населення спричинили серед перших українських поселенців високу смертність, дехто навіть повертався в Україну, але багато переселенців усе-таки залишалися, і, за даними перепису, проведеного українськими священниками в 1913–1914 рр., українських іммігрантів у Бразилії на той час налічувалось близько 45 тис. чол. [8, с. 12].

Українці в Бразилії займалися сільським господарством. Близько 80% іммігрантів були землеробами, вирощували, зокрема, пшеницю, засновували перші в штаті Парана підприємства з виробництва борошна. Створивши 14 кооперативних товариств, вони долучалися до транспортування сільськогосподарських продуктів та інших товарів. Українці Бразилії використовували аж до 50-х років ХХ ст. великі криті фургони, в які запрягали 8–12 коней, що долали величезні відстані між містами Уніао-да-Віторія, Палмас, Клевеландія, Мангейрінья, Барракао тощо [8, с. 13].

Друга хвиля української імміграції припадає на роки між Першою і Другою світовими війнами. У цей час відбувається поворот від «заробітчанської» до так званої «колонізаторської» імміграції: значна частина українців прибуває сюди з наміром оселитися тут на тривалий період. У 1919 р. у м. Дорізоні (штат Парана) було створено Українські народні ради. На 20–30-ті рр. ХХ ст. припадає поява дрібних приватних підприємств, братств і кооперативів українців. Істотним сільськогосподарським досягненням українців цього часу стало впровадження в Бразилії європейських сільськогосподарських культур, таких як гречка, капуста, картопля, соняшник, льон.

Однак ця хвиля переселення не була численною [2, с. 130]. В цей період бразильська еліта почала з острахом усвідомлювати, що сильні національні групи можуть бути небезпечною для цілісності країни. Тому розпочалась політика обмеження імміграції до Бразилії. Так, у 1921 р. був виданий Указ, який забороняв в'їзд до країни хворим, старим та дуже бідним іммігрантам. Також цим законодавчим актом надавалась можливість депортувати іммігрантів, які прожили в країні менше 5 р. та становили загрозу громадському порядку [9]. Протягом наступного року було видано ще декілька підзаконних актів щодо необхідності перевірки стану здоров'я іммігрантів, контролю над компаніями перевізниками та правил надання та відмови в візах для іммігрантів.

У цей період Західноукраїнська Народна Республіка надіслала до Бразилії свого дипломатичного представника екзильного уряду Петра Карманського (1922–1923 рр., відряджений урядом ЗУНР для збору коштів на підтримку української держави), який активно включився в життя громади: у липні 1922 р. саме завдяки зусиллям П. Карманського було засновано в Дорізоні «Український Союз Бразилії», він редагував газети «Праця», «Український хлібороб», «Хлібороб».

У 1930 р. до влади в Бразилії прийшли націоналістичні сили на чолі з Жетуліо Варгасом, країна почала процес індустріалізації та вийшла з-під тотального контролю сільгоспвиробників. Уряд країни вважав, що іммігранти винні у

високому рівні безробіття в країні, тому Президент країни видав Указ № 19482/1930, відповідно до якого в'їзд до країни став обмеженим, перевага надавалась тільки іммігрантам, які їхали працювати в сільському господарстві. Також цей документ визначав, що на підприємстві не може працювати більше 1/3 іноземців від загальної кількості працівників [19] (що було також зафіксовано у Конституції 1934, 1937 та 1946 р. і протрималось до 1968 р.). У 1934 р. деякі національності стали забороненими.

Українці для збереження своїх осередків стали пристосовуватись до нових правил і в 1934 р. Український союз Бразилії змінив назву на «Хліборобсько-освітній союз» – ХОС (центральна політична, економічна та культурно-освітня організація українців в Бразилії). У 1935 р. у м. Прудентополіс отці-василіани відкрили постійну українську середню школу – Малу семінарію Св. Йосипа з українською та португальською мовами навчання. У цей самий період починається процес об'єднання українців за фаховою приналежністю.

У 1937 р. була введена система квот. Імміграція до Бразилії стала дуже незначною, особливо у 1940-х рр. Уряд заборонив усі іммігрантські організації та об'єднання. Внаслідок цього майже всі українські товариства припинили свою діяльність або стали її здійснювати приховано.

Але після Другої Світової війни відбулась нова хвиля імміграції до Бразилії. Можливість для переселення до цієї країни з'явилась у зв'язку з тим, що одним із завдань зовнішньої політики країни стало забезпечення участі Бразилії у важливих ініціативах міжнародної спільноти. Однією з таких програм стало розселення біженців та переселенців після Світової війни. Таким чином, Бразилія не тільки брала активну участь у діяльності міжнародних організацій, але і могла забезпечити країну кваліфікованою робочою силою [11, с. 66].

У законодавстві Бразилії була закріплена рівність у правах на медичне обслуговування, соціальне забезпечення та трудові відносини для бразильських працівників та іммігрантів і членів їх сімей. Тому колишні оstarбайтери, військовополонені і політичні біженці з України, які тікали від комуністичного режиму, створили третю хвилю імміграції до Бразилії. Українці прибували до штатів Парана, Сан-Пауло, Ріо-Ґранде-до-Сул та ін. До 1951 р. сюди приїхало більше 7 тисяч українців [8, с. 12]. Однак переважна частина цих переселенців не змогла пристосуватися до складних умов життя, тому з часом відбулась хвиля рееміграції: частина українців переїхала до США й Канади. Ті, що залишились, оселилися в містах Сан-Пауло, Порто-Алеґре (штат Ріо-Ґранде-до-Сул), Каноас (штат Ріо-Ґранде-до-Сул), а також у штатах Ґойас, Мінас-Жерайс та Ріо-де-Жанейро.

Українська громада Бразилії пережила нове відродження. В 1947 р. за сприяння Хліборобсько-освітнього союзу було створено «Товариство прихильників української культури» (ТПУК). Метою ТПУК стала організація різноманітних культурних заходів, присвячених історії, літературі, культурі України, а також видавнича діяльність. Із ТПУК до цього часу співпрацює Віра Вовк-Селянська, поширюючи серед широкої громадськості найкращі зразки української літератури в перекладі на португальську мову. За ініціативи членів ТПУК було створено Інститут тропічних рослин, де здійснювався проект із вирощування і первинної переробки мате. Поступово у 1950-х рр. приплив українців до Бразилії загальмувався і врешті-решт майже припинився. Більше того, встановлення політичної диктатури в цій країні призвело до продовження рееміграції до США, Канади і Радянського Союзу.

Таким чином, історія еміграції українців до Бразилії демонструє три активні хвилі: 1) з останньої чверті XIX ст. до Першої світової війни; 2) час між Першою і Другою світовими війнами; 3) період після Другої світової війни.

З кінця XIX ст. до середини XX ст. Бразилія вважала, що іммігранти стануть головним фактором у розвитку сільського господарства країни. В різні періоди Бразилія використовувала політику надання субсидій, забезпечення безкоштовного переїзду, компенсаційні схеми, надання дозволів на проживання, квотування тощо. Бразилія була зацікавлена не в тимчасових переселенцях, а у постійній робочій силі для розвитку країни, тому Бразилія надавала підтримку не окремим робітникам, а родинам.

1. *Верига В.* Українці поза межами України, початки української діаспори (до 1914 р.) / В. Верига [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=244>.
2. *Закревська Я.* Бразильська Україна зблизька / Я. Закревська // Дзвін. – 1993. – № 2–3.
3. *Кривий Є.* Наша мирянська дійсність у Бразилії / Є. Кривий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ugcc.org.ua/ukr/church_in_action/sobor/previous/3rd/eparchial/lviv/0introduction/.
4. *Рибалко П.* Еміграція і переселення українців поза межі України / П. Рибалко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.readbookz.com/book/201/7686.html>.
5. Українська громада Бразилії // Народний оглядач. – 2004. – 23 червня.
6. Українці у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://prosvitjanyn.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=65.
7. *Andreazza M. L., Nadalin S. O.* The Context of Colonization in Southern Brazil and the Immigrant Family / M. L. Andreazza, S. O. Nadalin // Brazilian Journal of Population Studies: Campinas, 1999/2000. – No 2. – P. 121–144.
8. *Boruszenko O.* Os Ucrainianos – Curitiba / O. Boruszenko // Boletim informativo da Casa Romario Martins. – 1995. – № 108. – V. 22.
9. *Da Souza Ramos J.* Brazil and its immigrants, 1880–1925: the definition of the ideal immigrant / J. Da Souza Ramos. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://barthes.ens.fr/clio/revues/AHI/articles/english/jair.html>.
10. *Everett C.* Organized Labor in Brazil 1900–1937 / C. Everett // From Anarchist Origins to Government Control [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libcom.org/history/organized-labor-brazil-1900-1937-anarchist-origins-government-control-colin-everett>.
11. *Fischel de Andrade J. H.* Brazil and the IRO (1946–1952) / J. H. Fischel de Andrade // Refugee Survey Quarterly. – 2011. – Vol. 30. – No 1. – P. 65–88.
12. *Holloway T. H.* Immigration & Abolition: The Transition from Slave to Free Labor in the São Paulo Coffee Zone / T. H. Holloway // Essays Concerning the Socio-Economic History of Brazil and Portuguese India. [eds. Dauril Alden and Warren Dean], 1977 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ucdavis.academia.edu/TomHolloway/Papers/147960/Immigration_and_Abolition_The_Transition_from_Slave_to_Free_Labor_in_the_Sao_Paulo_Coffee_Zone.
13. *Hudson R. A.* Brazil: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://countrystudies.us/brazil/13.htm>.
14. *Klein H. S.* European and Asian Migration to Brazil / H. S. Klein // The Cambridge Survey of World Migration / [edited by Robin Cohen]. – Cambridge University Press, 1995. – P. 208–215.
15. Lei No 581, de 04.09.1850 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/Leis/LIM/LIM581.htm.
16. Lei No 2040 de 28.09.1871 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.camara.gov.br/internet/infdoc/conteudo/colecoes/legislacao/legimpcd-.06/leis1871/pdf17.pdf#page=6>.
17. Lei No 3270 de 28.09.1885 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.camara.leg.br/legin/fed/lei/1824-1899/lei-3270-28-setembro-1885-543466-publicacaooriginal-53780-pl.html>.
18. Lei No 3.353, de 13.05.1888 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.planalto.gov.br/03/Leis/LIM/LIM3353.htm>.
19. *Soares Lippi C., Genovez Parreira C., Soares C. and Dolabella V., Oliveira Batista V.* Migration flows in the contemporary world: an analysis of the Brazilian migratory policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://saopaulo2011.ipsa.org/sites/default/files/papers/paper-1903.pdf>.